

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN'IN 1798-1805 YILLARI ARASI HAS GELİRLERİ VE HARCAMALARI

Has Revenues and Expenditures of Mihrişah Valide Sultan Between 1798-1805

Eşref TEMEL¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin / Türkiye, srftml@artvin.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7411-4922

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
13.09.2021
Kabul/Accepted:
26.11.2021

DOI:

10.18069/firatsbed.994559

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti,
Hayırsever, Dindar, Zarif,
Teşrifat

ÖZ

Sultan III. Mustafa'nın (1757-1774) başkadını ve Sultan III. Selim'in (1789-1807) de annesi olan Mihrişah, Osmanlı Devleti'nde 1789-1805 yılları arasında valide sultanlık yapmıştır. Mihrişah padişahın sonra en fazla gelire sahip olmuştur. O, literatürde daha çok "nazik, hayırsever ve dindar" olarak tanıtılmıştır. Genelde yaptığı hayratla anılmıştır. Bu çalışma ile valide sultanın, vakıf gelirleri ve giderleri dışında, has gelirleri ve bunları harcama yerleri arşiv belgeleri doğrultusunda incelenmiştir. Mihrişah'ın kendisi, çalışanları, hanedan çevresi, fakirler ve devlet için yaptığı harcamalar üzerinden sosyo ekonomik durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Literatürde denildiği gibi bir şahsiyet olup olmadığı test edilmiştir. Mihrişah özelinde diğer valide sultanların hayatına da ışık tutulmak istenmiştir. Çalışma, Mihrişah'a ait 1213-1220/1798-1805 arasına tarihlenen yaklaşık sekiz yılın, 21 ay hariç, gelir giderlerini kapsamaktadır. Mihrişah'ın gelirini harcadığı yerlere ve harcama tercihlerine bakarak onun nazik, dindar ve hayırsever kişiliğinin yanında zarif de olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede gelirinin büyük bir bölümünü hayrat için kullandığı, kazancının kalanıyla da bulunduğu mekân ve giyim kuşama için harcama yaptığı söylenebilir. Söz konusu dönemde borç verdiği halde herhangi bir borç almamıştır. Osmanlı hanedanının devamı için çok çaba sarfettiğini ve oğlunun her yönden destekçisi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca özellikle dini, örfi ve hareme ait törenleri teşrifat kuralları çerçevesinde, padişaha benzer şekilde, yaptığı iddia edilebilir.

ABSTRACT

Mihrişah was the headwoman of Sultan Mustafa III (1757-1774) and the mother of Sultan Selim III (1789-1807) in the Ottoman State, and served as a valide sultan between 1789-1805. Mihrişah Valide Sultan became one of the people with the highest income after the sultan, thanks to the has she ran. He was introduced in the literature as "kind, benevolent and religious", and was generally discussed in the context of the foundation works he had commissioned or the charity he had done. In this study, the has income of the valide sultan and the places of spending them were examined in accordance with the archive documents. The socio-economic status of Mihrişah Valide Sultan has been tried to be revealed through the expenditures she made for herself, her employees, the dynasty, the poor and the state. However, it has been tested whether there is a personality as it is said in the literature. Thus, it was aimed to shed light on the lives of other valide sultans, especially Mihrişah Valide Sultan. The study covers the income expenses of Mihrişah Valide Sultan for about eight years (1213-1220/1798-1805). However, the 21 month expense records during this period could not be reached. As a result, it was understood that the valide sultan was elegant as well as being kind, benevolent and religious. In this context, it can be said that he uses a large part of his income for charity and spends the rest of his income for the place and clothing he lives in. During the period in question, he did not take any debt, although he made a loan. It is possible to say that he made great efforts for the continuation of the Ottoman dynasty and was a supporter of his son in every way. In addition, it can be claimed that he performed religious, customary and harem ceremonies within the framework of the rules of ceremony, similar to the sultan.

Keywords

Ottoman Empire,
Benevolent, Religious,
Elegant, Ceremony

Atf/Citation: Temel, E. (2022). Mihrişah Valide Sultan'ın 1798-1805 Yılları Arası Has Gelirleri ve Harcamaları. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 1(335-348).

Sorumlu yazar/Corresponding author: Eşref TEMEL, srftml@artvin.edu.tr

1. Giriş

Mihrişah III. Mustafa'nın (1757-1774) baş kadınıdır. III. Selim ile küçük yaşlarda vefat eden Hibetullah ve Fatma Sultan'ın da annesidir. 1774'te III. Mustafa'nın ölümü üzerine Eski Saray'a gönderilmiştir. Mihrişah, III. Selim'in (1789-1807) padişah olması üzerine "valide sultan" (Deny, 1986: 178-187; Akyıldız, 2012: 494-495)¹ olmuş ve yeniden "valide alayıyla" Yeni Saray da denilen Topkapı Sarayı'na (Önal, 2015, s. 431-432) gelmiştir (Uluçay, 1980: 99; Sakaoğlu, 2015: 457-463; Akyıldız, 2017: 414-416). Genel anlamda valide sultanlar harem en büyük amiri olup devlet idaresinde de mühim bir yere sahiplerdi (Peirce, 2000: 6). Osmanlı Devleti, devlet adamlarına verdiği gibi, Mihrişah'a da valide sultan olduktan sonra miri araziden haslar tayin etmiştir. O da hayatta kaldığı sürece verilen hasları idare etmiştir (Sofyalı Ali Çavuş, 1992: 45-78; Akgündüz, 1992: 474-484; Orhonlu ve Göyünç, 1997: 268). Valide sultan elde ettiği bu gelirleri bazı yerlere harcamıştır. Mihrişah'ın en bilinen harcaması da valide sultan olduktan sonra hayrat için sarf ettikleri olmuştur. Bu bağlamda kurduğu vakıf kanalıyla başta Eyüp'teki Mihrişah Valide Sultan Külliyesi (Parlak, 2005: 42-44) olmak üzere birçok cami, mescit, mektep, kitaplık, hamam, su yolları ve çeşmeler inşa ettirmiştir (Uluçay, 1980: 99; Sakaoğlu, 2015: 461-462; Akyıldız, 2017: 416-434; Akarçeşme, 2019: 159-182; Kala ve Akarçeşme, 2019: 38-84). Bunlara ilaveten yine banisi olduğu vakıf vasıtasıyla; kendisi de dâhil olmak üzere, askeri ocak, mevlevihane, tekke, zaviye, cami, mescit, mektep ve hastane ve diğer vakıf kurumları ile Mekke ve Medine'deki reayanın yararlanabileceği devamlı şekilde aynı ve nakdi yardımlar yapmıştır (Kala ve Akarçeşme, 2019: 84-94). Bu hayırların ebediyen sürmesi için de vakfa önemli gelirler tahsis etmiştir (Kala ve Akarçeşme, 2019: 22-31; Hançer, 2017). 16 yıl boyunca sıkı şekilde her türlü maddi, manevi olarak oğlunun yanında olmuş ve onun yenilikçi girişimlerini desteklemiştir (Sakaoğlu, 2015: 459-460; Uğurlu, 2016: 87-101). Ancak ateşli bir hastalıktan dolayı², 22 Recep 1220'de (16 Ekim 1805) vefat etmiş, Eyüp'teki türbesine gömülmüştür (Uluçay, 1980: 99; Sakaoğlu, 2015: 460. Akyıldız, 2017: 416). Mihrişah Valide Sultan, literatürde "nazik, hayırsever ve dindar" olarak tanıtılmış ve kurduğu vakıflar ya da yaptığı hayırlar bağlamında ele alınmıştır. Bu hususta Akarçeşme, Kala, Sakaoğlu ve Uğurlu'un çalışmalarına bakılabilir. Bu çalışma ile padişahın sonra en fazla gelire sahip olan Mihrişah Valide Sultan'ın has gelirleri ve bunları harcama yerleri Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler doğrultusunda incelenmiştir. Bu kapsamda gündelik yaşamındaki dinî ve kişisel nitelikli harcamalar ile yardım ve hediyeleşme için harcadığı paralar ortaya çıkarılmıştır. Mihrişah Valide Sultan'ın, vakıf gelir (Hançer, 2017: 131-132) ve giderleri dışında, haslardan elde ettiği gelire kendisi, çalışanları, hanedan çevresi, fakirler ve devlet için yaptığı bu masraflar ve harcamalar üzerinden de onun sosyo ekonomik durumu hakkında bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Çalışma, Mihrişah Valide Sultan'ın son sekiz yılında, 01 Safer 1213'ten (15 Temmuz 1798) vefatı olan 22 Receb 1220 (16 Ekim 1805) tarihi dâhil yaklaşık sekiz yılın gelir ve giderlerini kapsamaktadır. Ancak 1216'dan sekiz ay, 1217'den 12 ay, 1218'den ise bir ay olmak üzere toplamda 21 aylık gider kayıtlarına ulaşılamamıştır. Buna göre 69 aylık gider ile sekiz yıllık gelir kayıtları araştırma kapsamında değerlendirilmiştir³. Bu çerçevede zikredilen dönem zarfındaki bütün yıllarda ne kadar gelir elde edildiği tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1).

¹ Tahta çıkan padişahın sağ olan annesi için "vâlide-i pâdişâh", "vâlide-i saâdetpenâh", "mehd-i ulyâ-yı saltanat" unvanları kullanılmıştır. Valide sultanlardan Kösem Sultan için "ümmü'l-mü'minîn", Pertevniyal Sultan için "ümmü'l-cihân" sıfatları ifade edilmiştir. Valide sultanlar ilk dönemlerde oğullarına "beyceğizim", daha sonraları "aslanım" diye hitap etmişlerdir.

² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakları (TS.MA.e), 484/7. (20 Mart 1806). Hekimbaşı Behçet Ağa, valide sultanın vefatından üç ay önce ateşinin artmasından dolayı muayene etmiş. Hekim, valide sultanın vücut direnci düştüğü için ateşinin sık sık arttığından hareketle, kendisine gizli asıtma teşhisi koymuş ve kuvvet verici ilaçlar önermiştir.

³ BOA, Ali Emiri Sultan Selim III (AE.SSLM.III), 417/23931. (3 Haziran 1799); BOA, Bab-ı Defteri Haslar Mukataası Kalemî Defterleri (D.HSK.d), 25838. (24 Mayıs 1800); BOA, D.HSK.d. 25840 (8 Eylül 1801); BOA, D.HSK.d. 25849 (4 Kasım 1804); BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d.), 7005. (16 Ekim 1805).

Tablo 1. Mihrişah Valide Sultan'ın Hicri yıllara göre esedi kuruş cinsinden has gelir tablosu

Hasların Adı/Yıllar	1213 geliri	1214 geliri	1215 geliri	1216 geliri	1217 geliri	1218 geliri	1219 geliri	1220 geliri
Esbkeşan (Atçeken)	22.000	22.000	22.000	22.000	24.500	29.500	29.500	35.400
Karaman Bozulus Türkmeni	10.920	10.920	10.920	10.920	13.420	13.420	13.420	14.420
Ankara Bozulus Türkmeni (Tabanlı)	16.433	16.433	16.433	16.433	16.433	16.433	16.433	20.933
Denizli	86.500	96.500	96.500	109.000	114.000	124.000	124.362	124.362
Turgudlu	55.500	60.500	65.500	68.000	68.000	68.000	68.296	68.296
Menemen	57.768	62.768	62.768	62.768	62.768	62.768	70.268	70.268
Zile	29.500	29.500	29.500	33.688	33.688	33.688	33.787	33.787
Drama Çeltüğ-i Enhar	26.600	26.600	26.600	26.600	26.600	26.600	30.800	30.800
Narda	10.818	10.818	10.818	10.816	10.816	10.816	10.816	10.816
Ağzaz ve Kilis	83.749	83.749	83.749	103.749	103.749	108.749	108.749	108.749
Çiftlikan-ı Semek	51.500	51.500	51.500	51.500	51.500	51.500	51.500	51.500
Mihaliç ve Tevabii Çiftliği	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	6.000	6.000	6.000
İzmir Voyvodalığı Eshamı	500	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
O yılki has geliri toplamı	456.788	477.288	482.288	521.474	531.474	552.474	564.931	576.331

Valide sultanın öncelikle bir ayda ne kadar gelir elde ettiğini bulmak için de bir yıllık kazanç on ikiye bölünmüştür. Bu verilerden hareketle 69 aya tekabül eden; toplam 2.959.684 kuruş has geliri elde edildiği, bunun 2.362.133 kuruşunun (% 79,81) harcandığı ve geriye de 597.551 kuruş (% 20,19) kaldığı vefatından sonra arta kalanın da Darphane'ye teslim edildiği tespit edilmiştir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Mihrişah Valide Sultan'ın Hicri aylara göre esedi kuruş cinsinden harcama ve gelir tablosu

Sıra No	Aylar	Aylık Harcama	Yıllık Gelir	Aylık Gelir	Sıra No	Aylar	Aylık Harcama	Yıllık Gelir	Aylık Gelir
1	S/1213	18.839		38.066	36	M/1216	23.222	1216'nın geliri 521.474	43.456
2	Ra/1213	17.205		38.066	37	S/1216	38.469		43.456
3	R/1213	22.065		38.066	38	Ra/1216	86.632		43.456
4	Ca/1213	16.981		38.066	39	R/1216	32.796		43.456
5	C/1213	29.561	1213'ün geliri	38.066	40	S/1218	16.603		46.040
6	B/1213	10.926		38.066	41	Ra/1218	18.112		46.040
7	Ş/1213	125.523	456.788	38.066	42	R/1218	16.181		46.040
8	N/1213	10.019		38.066	43	Ca/1218	17.228		46.040
9	L/1213	26.144		38.066	44	C/1218	33.786	1218'in geliri	46.040
10	Za/1213	4.560		38.066	45	B/1218	21.486		46.040
11	Z/1213	38.498		38.066	46	Ş/1218	28.218	552.474	46.040
12	M/1214	26.588		39.774	47	N/1218	42.442		46.040
13	S/1214	16.814		39.774	48	L/1218	87.746		46.040
14	Ra/1214	6.810		39.774	49	Za/1218	29.575		46.040
15	R/1214	8.399		39.774	50	Z/1218	26.941		46.040
16	Ca/1214	10.460	1214'ün geliri	39.774	51	M/1219	29.677		47.078
17	C/1214	23.252		39.774	52	S/1219	14.509		47.078
18	B/1214	21.360	477.288	39.774	53	Ra/1219	10.188		47.078
19	Ş/1214	24.296		39.774	54	R/1219	12.556		47.078
20	N/1214	48.167		39.774	55	Ca/1219	16.093	1219'un geliri	47.078
21	L/1214	63.643		39.774	56	C/1219	76.193		47.078
22	Za/1214	13.402		39.774	57	B/1219	50.017	564.930	47.078
23	Z/1214	37.029		39.774	58	Ş/1219	34.853		47.078
24	M/1215	13.675		40.191	59	N/1219	51.063		47.078
25	S/1215	20.675		40.191	60	L/1219	28.108		47.078
26	Ra/1215	20.835		40.191	61	Za/1219	5.263		47.078
27	R/1215	14.172		40.191	62	Z/1219	39.851		47.078
28	Ca/1215	55.379		40.191	63	M/1220	34.660		48.028
29	C/1215	24.656	1215'in geliri	40.191	64	S/1220	106.998		48.028
30	B/1215	8.604		40.191	65	Ra/1220	30.648	1220'nin geliri	48.028
31	Ş/1215	25.410	482.288	40.191	66	R/1220	14.820		48.028
32	N/1215	51.087		40.191	67	Ca/1220	35.492	576.331	48.028
33	L/1215	14.754		40.191	68	C/1220	61.768		48.028
34	Za/1215	166.544		40.191	69	B/1220	107.134		48.028
35	Z/1215	46.487		40.191		Toplam Harcama	2.362.133	Toplam Gelir	2.959.684

Mihrişah Valide Sultan'ın has gelirine oranlarıyla birlikte harcamalarını üç ana grupta toplamak mümkündür. Buna göre valide sultan elde ettiği has gelirinden; % 27,58'ini günlük yaşamındaki ve cenaze törenindeki ihtiyaçlar için, % 62,90'ını başta çalışanları olmak üzere, çevresindeki ve diğer borçlulara, başka vakıflara, devlete yardım ederken ve nereye sarfedeceği belirtilmeyen nakit paralara ve % 9,52'sini ise bayramlarda veya diğer önemli günlerde hediyeleşirken harcamıştır. Aşağıda haslardan elde edilen gelirlerin nerelere harcandığı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ancak konuya geçmeden valide sultanın gelirinin mali olarak ne anlam ifade ettiğini kavramak için Hazine-i Amirenin bir yıllık geliriyle kıyaslamak yerinde olacaktır. Buna göre hazinenin, çalışma dönemine en yakın bilinen bütçesinin, 1809'daki tahmini geliri 18.258.302 kuruş olduğu kayıtlıdır (Cezar, 1986: 238). Buradan da valide sultanın bir yıllık gelirinin hazinenin bir yıllık gelirinin yaklaşık % 3'üne karşılık geldiği, bu oranın da oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır.

3. Gündelik Yaşamındaki Rutin Harcamalar

3.1. Dinî Nitelikli Harcamalar

Mihrişah Valide Sultan dinî yükümlülüklerini (Akyıldız, 2017: 260-261) yerine getirmeyi ihmal etmemiştir. Bu vecibelerini eda ederken gelirinin % 1,14'üne tekabül eden 33.750 kuruş harcamıştır. Bu bağlamda zekatını (Akyıldız, 2017: 333-336) her yılın Muharrem veya Safer ayında yaklaşık 3.500-4.000 kuruş olarak vermiştir. İlaveten “zekat akçesi” adı altında 6.000 kuruş daha ödemiştir. Bu iki meblağın toplamı yaklaşık 10.000 kuruş olmuştur. Buradan da valide sultanın her yıl yaklaşık 400.000-500.000 kuruşun zekatını verdiği anlaşılmaktadır. Valide sultanın hacca gittiğine dair bilgi yoktur. Ancak bu ibadeti, kurduğu vakıf vasıtasıyla vekaleten yerine getirdiği bilinmektedir (Kala ve Akarçeşme, 2019: 92). Nitekim vefatından birkaç ay önce, hacca gidecek olan cariyeye harçlık olarak 1.500 kuruş vermiştir. Valide sultanın oruç tuttuğu konusunda da herhangi bir kayıt yoktur. Ancak anılan dönem içerisinde ramazan ayında belirli sayıdaki bazı çocuklar baştan ayağa giydirilmiştir. Bu da valide sultanın oruç tutup tutmadığı ya da ne kadar tuttuğu konusunda bir fikir verebilir. Valide sultan 1213'ün Ramazan ayında 10 yetim çocuk için 569 kuruş, 1214 ve 1215'te 20 çocuk için 610'ar kuruştan fazla ve 1219'da ise 30 çocuk için 1.040 kuruş tasadduk etmiştir. Bir çocuğun giydirilmesi için harcanan yaklaşık 30-60 kuruş arasındaki meblağın, dönemin ekonomik şartları düşünüldüğünde hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu da valide sultanın Ramazan ayının tamamında, kuvvetle muhtemel hastalığından dolayı, oruç tutamadığı ancak bunun yerine tutamadığı günler için kefaret olarak fakir çocukları giydirdiği görüşünü gündeme getirmektedir. Hatta hayatta olduğu son Ramazan'da sağlığının iyice bozulduğu ve hiç oruç tutamadığı söylenebilir. Valide sultanın doğrudan namaz kıldığına dair de bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak vefatından kısa bir süre önce Selimiye Camii'ne bütün maiyetiyle gelmiştir. Kuvvetle muhtemel burada kaldığı süre boyunca vakit namazlarından en az birini eda etmiş olmalıdır. Bununla birlikte yukarıda belirtildiği üzere, dinî yükümlülüklerini yerine getirme konusunda bu kadar hassas davranan birinin namaz kılmadığı pek düşünülemez. Bu çerçevede valide sultan kuvvetle muhtemel namazlarını sağlığı el verdiği sürece eda etmiş olmalıdır. Valide sultanın Kurban Bayramı'nda (Şahin, 2011: 522; Serin, 2021: 467) kendisinin kurban kestğine dair bir kayıt yoktur. Ama padişaha hediye olarak her yıl hediye olarak sunduğu, Mısri ve Mihaliç koçlarından birisi, muhtemelen valide sultan adına kesilmiş olmalıdır.

Valide sultan yıl boyu dinî önemi olan gün ve geceleri ihya etmiştir. Bunun için de gelirinin % 3,11'ine karşılık gelen 91.949 kuruş harcamıştır. Aşağıda örnek olması için bu hususta bir yılda harcama yaptığı yerler ve miktarlar belirtilmiştir. Muharrem ayının birinde “muharrem günü verilen sadaka” adı altında fakirlere 500 kuruş tasaddukta bulunmuştur. Muharrem'in 15'inde yine fakirlere dağıtılmak üzere aşure pişirilmesi için 324,5 kuruş sarf etmiştir. Rebiyülevvel ayında muhtemelen de Hz. Muhammed'in doğum günü olan “Mevlid Kandili'nde” Çırağan Sarayı'nda (Kalfazade, 1993: 304-306) Mevlevihane dervişlerinin katılımıyla dinî tören tertip etmiştir. Bunun için de mevlevihane dervişlerine kişi başı 60 kuruş, şeyhlerine 200 kuruş, saraya komşu fakir kadınlar için de 300 kuruş, toplamda 1.060 kuruş ihşanda bulunmuştur. Rebiyülahir'de Mekke'de; kendi adına hatim indirmesi için vekalet verdiği 40 adet harem ağasına 600 kuruş, bu yolculuğa katılan büyük sakabaşına 900 kuruş, küçük sakabaşına 750 kuruş, Mekke'deki fakirlere dağıtılmak üzere mektup içine koyulmuş beşlik ve Mekke ve Medine'ye “surre alayıyla” (Buzpınar, 2009: 567-569; Önal, 2015: 413-417) gönderilen mektuplara konulan altınlar (Ünyay Açıkgöz, 2012) için de 5.905 kuruş vermiştir. Yine aynı ayda Beşiktaş, Galata ve Kasımpaşa mevlevihanelerinin (Tanrıkorur, 2004: 468-475) şeyhlerine 150 kuruş, bütün dervişlere 300 kuruş ve fakirlere verilmek üzere Galata Mevlevihanesi (Tanman, 1996: 317-321) şeyhine 100 kuruş vermiştir. Muhtemelen aynı yardım, üç aylar (Yaşaroğlu, 2012: 276) olarak bilinen, içlerinde önemli gün ve gecelerin olduğu, Recep, Şaban ve Ramazan ayında da tekrar edilmiş olmalıdır. Zira Cemaziyelahir ayında Kabe'ye gidecek büyük sakabaşına 1.500 kuruş, küçük sakabaşına ise 1.000 kuruş ihşan etmiştir. Buradan da valide sultanın üç aylara özel önem gösterdiği sonucuna varılabilir. Burada dikkati çeken bir husus olarak sakaların yanında hiçbir yardım olmadan Mekke'ye gitmiş olmaları pek makul değildir. Ne var ki kayıta valide sultana iki kez 7.500 kuruşluk para aktarıldığı belirtilmektedir. Muhtemelen bunlardan birisi Mekke'deki fakirler için olmalıdır. Zira daha önceki seferde fakirler için yaklaşık 6.000 kuruş gönderilmişti. Üç ayların önemine binaen sakalara da önceki seferden daha fazla ihşanda bulunulduğu düşünülürse nereye harcandığı belirtilmeyen 7.500 kuruşluk meblağın Mekke'deki fakirler için harcandığı sonucuna varılabilir. Şaban ayında “Berat Gecesi” için “mum akçesi” adı altında fakirlere 300 kuruş vermiştir. Ramazan ayında muhtemelen de “Kadir Gecesi” (Önal, 2015: 420-431)⁴ münasebetiyle, fakir ve yetim 10 çocuk için 569 kuruş değerinde elbise almıştır. Yine aynı ayda sarayda hocalardan ders almış bunun için de görevlilere 12.000 kuruş vermiştir.

⁴ Bu çalışmada Recep ayında ihya edilen Regaib ve Miraç kandilinin sarayda kutlandığına dair bir işarete rastlanmamıştır. Ancak bu gecelerin BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), 5483. (17 Ekim 1792)'teki kayda göre sarayda ihya edildiği bilinmektedir.

Valide sultan kendisi için önemi olan bazı günleri de kutlamıştır. Buna da gelirinin % 0,94'ü olan 27.785 kuruş harcamıştır. Örneğin 27 Cemaziyelevvel 1175'te (24 Aralık 1761) dünyaya gelen oğlu Sultan III. Selim'in doğum gününü (Beydilli, 2009: 420; Önal, 2015: 432-436) ihya etmiş, bu gün geldiğinde onun için fakirlere 2.500 veya 3.000 kuruş sadaka vermiştir. Valide sultan, yine bu doğrultuda 11 Recep 1203'te (7 Nisan 1789) padişah olan (Beydilli, 2009: 421) oğlunun tahta çıkışının yıl dönümlerinde fakirlere "cülus sadakası" adı altında 2.500 kuruş dağıtmıştır.

Valide sultan örfi olarak sarayda kutlanan Nevruz Günü (Akyıldız, 2017: 237; Şahin, 2011: 535-537) için de gelirinin % 0,45'ini yani 13.357 kuruş harcamıştır. 21 Mart'ta "Nevruziye" takdim eden etibba ve cerrahin-i hassa (Sarı, 1993: 423-424) çalışanlarına valide sultan tarafından 2.434 kuruş değerinde çuka ve hatayı hediye etmiştir. Buradan da sarayda Nevruz'un rutin şekilde kutlandığı ve bu güne gereken önemin verildiği sonucuna varılabilir. Ayrıca Nevruz'u tiple uğraşanların ihya etmesi dikkat çeken bir husustur.

3.2. Kişisel Nitelikli Harcamalar

Valide sultan, giyim kuşamına (İpşirli Argıt, 2015: 230-263; Dağlı, 2007), süs eşyalarına, takılara, bulunduğu mekâna (Bozkurt, 2015: 382-389) ve buranın tefrişatına (Çavdar, 2015) da önem vermiştir. Bu doğrultuda gelirinden; giyimi, kuşamı için 268.258 kuruş (% 9,06), kendisinin ve etrafındaki kadınların süsü ve ziynet eşyaları için 131.757 kuruş (% 4,45) ve bulunduğu mekanın aydınlatması ve tefrişatı için de 12.265 kuruş (% 0,41) harcama yapmıştır. Örneğin 1213'te yıl boyunca farklı zamanlarda kendisi için harcama yapmıştır. Bu kapsamda iki top altınoluk için 150 kuruş ve bir tulum kakım (gelincik kürkü) için 130 kuruş, iki top şetarî (çitarî diye de bilinen kumaşın % 25'i ipek, % 75'i pamuktu) için 85 kuruş olmak üzere toplam 495 kuruş harcamıştır. Bir top pullu işleme sarayı için 150 kuruş ve iki top düz sarayı ve altı top şetariye 510 kuruş verilmiştir. İki top altınoluk ve bir arşın parça için 170 kuruş sarf edilmiştir. Bir elmas çiçek için 570 kuruş, elmaslı zümrüt küpe için 470 kuruş ve elmaslı bilezik için 230 kuruş ve gümüş tepsi için 95,5 kuruş toplamda 1.365,5 kuruş verilmiştir. Ramazan Bayramı için 3.300 kuruş değerinde "bayramlık bohçası" hazırlanmış ve bilezik ve kavaf (hazır ayakkabı) için de 1.300 kuruş olmak üzere toplamda 4.600 kuruş masraf edilmiştir. 20 arşın eskaki? (bir kumaş türü olmalı) ve 20 arşın işleme şal için de 1.380 kuruş harcama yapılmıştır. 23 adet elmas yüzüğün elması ve ustaya verilen 2.124 kuruş, bilezik ve küpe için 1.250 kuruş, elmaslı saat ve kuşak için 1.850 kuruş ve elmaslı saat kösteği için de 270 kuruş toplamda 5.494 kuruş verilmiştir. 40 adet iğne için alınan elmas ve altın için 5.418 kuruş, 40 arşın eskaki? için 540 kuruş olmak üzere toplam 5.958 kuruş sarf edilmiştir. Yıl boyu alınan kumaşlardan kendisine elbise diken Terzi Arslan'ın⁵ hesabının kesilmesi için 3.403 kuruş ve 86 parça altınlı beldar ve sarayı ile sade beldar ve sarayı için 13.330 kuruş toplamda 16.733 kuruş vermiştir. "nevzuhur" tabir edilen iki şala da 2.000 kuruş ödemiştir. Ayrıca mekânın aydınlatılması için her ay yaklaşık 20 okka balmumu için 60 kuruş "şişe mumu bahası" vermiştir (bkz. Tablo 3).

Valide sultanın giysilerinin, oturduğu yerin mekân tefrişatının ve süs eşyalarının bir kısmı haremdeki cariyeler⁶ tarafından yapılmıştır. Valide sultan cariyelerin yaptığı her işin ücretini ödemiştir. Örneğin sadrazama hediye edilen çamaşır, telli işleme örtü, gömlek, ince helalî gömleklilik, patista, çukadan ferace, kuşak, oyalı kuşak, pullu işleme, şal, dilpare, oyalı çevre, başörtüsü, tülbent, beyaz işleme, bardak örtüsü, havlu, düşme, incili, elmaslı kahve örtüsü ve elmas iğne, tenekeli anbar (?) cariyeler tarafından işlenmiştir. Hatta cariyeler, ücreti karşılığında valide sultana ait çekmeceleri de tamir etmişlerdir.

Valide sultan yaşadığı mekânların, tefrişinde olduğu gibi, tertibine, düzenine ve iç dizaynına da önem vermiştir. Buraların tamiri için de has gelirlerinden 122.594 kuruş (% 4,14) harcama yapmıştır. Örneğin yaşadığı mekânlardan Yahya Efendi civarında Kasr-ı Hümayun'a (Tanman, 2001: 573-575) gelen su yollarının lağım masrafı için 42.044,5 kuruş, Yıldız Kasrı'nın (Bilgin, 2013: 541-544) cam çerçeveleri, boya, sıvası için 5.374 kuruş ve Çırağan Sahilsarayı'nın tamiratını yapması için de şehreminine (Akyıldız, 2010: 459-461) toplamda 75.175 kuruş⁷ vermiştir.

⁵ BOA, TS.MA.e. 915/77. (3 Haziran 1763). Bu kayda göre, Terzi Arslan, Mihrişah'ın başkadın olduğu zamanlarda da terzisidir.

⁶ Haremdeki cariyelerin ilgi alanları için bkz. Kocaaslan, 2019: 1615-1636; Peirce, 2000: 185-191.

⁷ BOA, TS.MA.d. 5196. (2 Mayıs 1802); BOA, Cevdet Saray (C.SM.) 88/4408. (25 Kasım 1802); BOA, C.SM. 106/5337. (25 Kasım 1802); BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT). 116/4661. (10 Nisan 1804); BOA, TS.MA.d. 2953. (10 Nisan 1804); BOA, TS.MA.e. 399/21. (2 Mayıs 1804). Bu kayıtlara göre Çırağan Yalısı III. Selim tarafından 1802-1803 yıllarında tamir edilmiş hatta Mabeyn-i Hümayun inşa edilmiştir. Ancak hemen bir yıl sonra BOA, TS.MA.d. 6202. (25 Mayıs 1805). Bu kayıttan anlaşıldığına göre anılan yerlerde valide sultan tarafından yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Bu çerçevede Çırağan Yalısı diye adlandırılan sahil sarayın ve bitişiğindeki Mabeyn-i Hümayunun tamiratı 18 Recep 1219'dan (23 Ekim 1804) 20 Muharrem 1220'ye (20 Nisan 1805) kadar yaklaşık altı ay sürmüştür. Bu düzenleme dönemin şehremini olan Derviş Mustafa Bey gözetiminde yapılmıştır. Mustafa Bey Çırağan'ın tamiri için keresteci Sotiri'ye? 13.592 kuruş, mirmarcı Hecar'a 2.534 kuruş, boyacı İsmail Ağa'ya 3.798 kuruş, Çırağan su yolcusuna (Rum) 389,5 kuruş, Mabeyn-i

Tablo 3. Mihrişah Valide Sultan'ın Hicri aylara göre esedi kuruş cinsinden harcama ve gelir tablosu

Har. Yap. Ay/Gün	Harcamanın Türü	Harcanan Miktar (Kırş)
Ra/1213	Valide Sultana gönderilen iki top altın oluk	150
Ra/1213	Valide Sultana gönderilen bir tulum kakım bahası	130
Ra/1213	Valide Sultana gönderilen iki top şetari (% 25'i ipek, % 75'i pamuktan çizgili kumaş)	85
R/1213	Valide Sultana gönderilen bir top pullu işleme sevai için	150
R/1213	Valide Sultana gönderilen iki top düz sevai ve altı top şetari	510
Ca/1213	Valide sultana iki top altın oluk 150 kuruş, bir arşın parça 20 kuruş	170
C/1213	Valide Sultana lazım oldukça sarf olunmak için alınan 12 adet telli parça tanesi 129 kuruş	1556
B/1213	Valide Sultana gönderilen bir elmas çiçek 570 kuruş, elmaslı zümrüt küpe 470 kuruş ve elmaslı bilezik 230 kuruş	1270
B/1213	Valide Sultan'ın gümüş tepsisinin; iki tane meşin kabı, uçlarının çukası, cilası ve yazıları için	95,5
Ş/1213	Valide Sultanın bayramlık bohçası için şal bahası	3330
Ş/1213	Valide Sultana gönderilen bilezik ve kavaf bahası	1300
N/1213	Valide Sultana gönderilen 20 arşın eskaki, 20 arşın işleme şal bahası	1380
L/1213	Valide Sultan için alınan 23 elmas yüzüğün elması ve ustaya verilen	2124
L/1213	Valide Sultana gönderilen bilezik ve küpe için	1250
L/1213	Valide Sultana gönderilen elmaslı saat ve kuşak bahası	1850
L/1213	Valide Sultana gönderilen elmaslı saat kösteği bahası	270
Z/1213	Valide Sultana 40 adet iğne için alınan elmas ve altın bahası ve üstadiye	5418
Z/1213	Valide Sultana gönderilen 40 arşın eskaki bahası	540
M/1214	Terzi Arslan'ın hesabının kesilmesi için	3403
M/1214	Valide Sultana alınan 86 parça altınlı beldar ve sevai ile sade beldar ve sevai için	13330
L/1215	iki adet nevezur şal bahası bir adet 2.000 ve bir adet 1.250 kuruş	3250
S/1216	Valide Sultana gönderilen 20 okka bal mumu	59,5

Osmanlı Devleti'nde bilindiği gibi sarayda yaşayanların her türlü yiyecek ve ihtiyacı Matbah-ı Amire denilen kurum vasıtasıyla karşılanmıştır. Ancak valide sultan kahve ve salebe özel ilgisi olduğundan bazen bu çerçevenin dışında hareket ettiği anlaşılmaktadır. Buradan da valide sultanın içecek konusunda özellikle de

Hümayun suyolcusuna (Rum) 129,5 kuruş, çıkırcı Ömer Sipahi'ye 129 kuruş, alıcısı Artin'e 674 kuruş, tuğlacı Karabet'e 1171,5 kuruş, Kireççibaşı Ahmet Ağa'ya 2.163,5 kuruş, dökmeçi/düğmeçi Süleyman Ağa'ya 1.034,5 kuruş, Sarıoğlu Musa Yahudi'ye 1.776,5 kuruş, çilingire (Ermeni) 197,5 kuruş, kapı aletçi Arates'e 1.216 kuruş, taşçı Ligor'a 324 kuruş, Camcıbaşı Lütfullah Ağa'ya 383 kuruş, Perdecibaşı Hacı Ali Ağa'ya 187,5 kuruş, kafesçi İbrahim Ağa'ya 144,5 kuruş, altıncı Osman Ağa'ya 160,5 kuruş, altıncı Dimitri'ye bezir-i revgan baha 112 kuruş, Kurşuncubaşı el-Hac Ahmet Ağa'ya 1.256,5 kuruş, beziryağcıdan bezir baha 79 kuruş, doğramacıya (Ermeni) 239,5 kuruş, duvar için moloz taşına (Rum) 1.075 kuruş, çukacı Anton'a 150 kuruş, Esmâ Sultan Sarayı'ndan satın alınan mermer kaideler, kiremit gibi malzeme için 5.724 kuruş, mermer kireci, Hurasan ve keten teymesini, kum gibi malzeme için 1.158 kuruş, amele yevmiyesi için (Ermeni), çeşitli masraflar için (Ermeni) 3.566,5 kuruş olmak üzere toplam 72.500 kuruş vermiştir.

kahvede kendi damak tadına özel önem gösterdiği ileri sürülebilir. Zira bunun için sadece kendi hizmetini görmesi için üç görevli kahvecibaşı, ikinci kahveci ve üçüncü kahveci istihdam etmiştir. Yine bu kapsamda muhtemelen bu kurumun kendisi için tahsis ettiği salep bitmiş olmalı ki takviye için kendi parasından kilercilere 40 kuruş inamda bulunmuştur.

Valide sultan “Göç-i Hümayun” (Pakalın, 1993a: 674; Akyıldız, 2017: 272-273) ve günübürlük yaptığı geziler (Akyıldız, 2017: 270-271) için de gelirinin % 2,5’i olan 73.900 kuruş sarfetmiştir. Göç-i Hümayun olarak bilinen taşınma ile Topkapı Sarayı’nın (Uzunçarşılı, 1948: 16-28; Tarım Ertuğ, 2012: 256-261) dışında belirli yerlerde yaz boyu kalır sonbaharda da dönerdi. Örneğin 20 Muharrem 1219’da (01 Mayıs 1804) Beşiktaş Sahilsarayı’na⁸ gitmiş, 05 Recep 1219’da (10 Ekim 1804) da Topkapı Sarayı’na⁹ dönmüştür. Beşiktaş’taki sarayına gittiğinde kendine eşlik eden sandal ve filika-i hümayun görevlilerine, tersane eminine, topçubaşı ve top arabacılarına abdest takımı, destar örtüsü, yağlık ve boyama bahası adı altında 614 kuruş, buraya giderken kayığa serpilen¹⁰ 500 kuruş, vardığı yerde selamına duranlara ve taşra etbaini da “göç bahşişi” olarak 6.565 kuruş vermiştir. Topkapı Sarayı’na dönüşte aynı seremoni yine tekrar etmiş, bu kez anılan kişilere 5.250 kuruş atıyye buyurmuştur. Burada şundan da bahsedilmelidir ki 1219 yılı göç-i hümayunlarının aslında padişah için tertip edildiği, valide sultan ile birlikte diğer hanedan üyeleri ve saray görevlilerinin de buna iştirak ettiği¹¹ anlaşılmaktadır. Valide sultan, maiyetiyle birlikte günü birlik geziler de yapmıştır. Bu gezilerin “padişahın tebdil kayığıyla” (İpşirli, 2011: 213-214; Önal, 2015: 404-408) yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1213’ün rebiyülevvel ayında muhtemelen de Hz. Muhammed’in doğum günü olan “Mevlid Kandil’nde” Çırağan Sarayı’nda Mevlevihane dervişlerinin katılımıyla sema töreni tertip etmiştir. Bunun için de onlara 1.000 kuruş ihşanda bulunmuştur. Valide sultan, dinî nitelikli etkinliklerin dışında saraydan gezinti amaçlı olarak da çıkmıştır. Bu gezinin birinde kendisine eşlik eden tebdilci ve adamlarına 370 kuruş, kahvecibaşının adamlarına da 80 kuruş değerinde çıkılar vermiştir. Yine başka bir gezi de 1.000 kuruş değerindeki dokuz çıkıyı kendisine eşlik eden; tebdil kayığına, tebdilcilere, halvet tutan (Pakalın, 1993a: 713-714; Akyıldız, 2017: 270-272) bostancılara, ustaya, bekçiye, suyolcuuya, mabeyn bostancılara, baltacılar ve hasakilere vermiştir. Safer 1220’de Selimiye Camii’ne gitmiş buradan bağa geçerek Çelebi Efendi’nin köşkünde kalmıştır. Bu sırada onu gören veya hizmetinde bulunan kişilere yaklaşık 8.700 kuruş değerinde beşlik, onluk, rubiye ve ak akçe dağıtmıştır.

Mihrişah Valide Sultan 22 Recep 1220’de (16 Ekim 1805) vefat etmiştir¹². Onun vefatının ardından o ay yapılması gereken bazı rutin harcamaların yanında, yalnızca vefat gününe özel masraflar da yapılmıştır. Cenaze töreninde (Akyıldız, 2017: 257-259; Önal, 2015: 445-448) gelirinin % 1,38’ine karşılık gelen 40.886 kuruş harcanmıştır. Örneğin darüssaade ağası vasıtasıyla hareme 15.000 kuruş gönderilmiştir. Valide sultanın vefat gününde; öd, anber, kabirin kazılması diğer masraflar için 2025,5 kuruş, türbede hatim okuyanlara ve tekyelerde yetmişer bin kelime-i tevhid çekenlere 2.460 kuruş, Hazine-i Amire kethüdası vasıtasıyla 21.400 kuruş sadaka dağıtılmıştır.

4. Yardım İçin Yaptığı Harcamalar

Valide sultan maiyetinde çalışan bazı kişilerin maaşını ödemediği gibi onlara bu aylığın çok üzerinde ihşanda bulunmuştur. Çalışanlarına bu doğrultuda gelirinin % 6,11’ne karşılık gelen 180.821 kuruş harcamıştır. Sadece kendi hizmetinde olan bu kişilerin “Kara Ağa” olarak da bilinen Darüssaade Ağası (Altındağ, 1994: 1) riyasetinde Harem’de kadınlardan oluşan başlala (Serin, 2021: 462), kethüda kadın (Peirce, 2000: 177-178; Akyıldız, 2017: 152-155) ve hazinedar usta (Akyıldız, 2017: 155-159) başta olmak üzere, ikinci lala, ibrikdar usta, kutucu usta, kilerci usta, kahveci usta (birinci, ikinci ve üçüncü kahvecibaşı), kalfalar (Akyıldız, 2017: 159-164) ve cariyeler (Akyıldız, 2017: 165-179) ile dışarıda da valide sultan kethüdasının gözetiminde “taşra etbar” denilen erkeklerden (Akyıldız, 2017: 317-325) oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu çalışanlar arasında sadece başlala 60 kuruş aylık almıştır. Bunların dışındaki görevlilerin, doğrudan valide sultandan aylık aldığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Zira bilindiği gibi bu çalışanların maaşları Ceyb-i Hümayun (Sahillioğlu,

⁸ Valide sultanın Yeni Saray’dan göç-i hümayunla çıkışında kimlere ne kadar verdiği hakkında tam bir bilgi yoktur. Ancak padişahın verdikleri hakkında kayıtlar mevcuttur. Bu çerçevede fikir vermesi bakımından BOA, TS.MA.d. 2450/210. (10 Mayıs 1804)’daki belgeye bakılabilir.

⁹ Valide sultanın Yeni Saray’a göç-i hümayunla dönerken kimlere ne kadar verdiği hakkında tam bir bilgi yoktur. Ancak padişahın verdikleri hakkında kayıtlar mevcuttur. Bu çerçevede fikir vermesi bakımından BOA, TS.MA.d. 2450/7. (3 Kasım 1804)’deki belge incelenebilir.

¹⁰ Safer 1213’teki göç-i hümayun sırasında valide sultanın kayığına 250’şer kuruş değerinde çılpara ve beşlik serpilmiştir.

¹¹ BOA, TS.MA.d. 2450/210. (10 Mayıs 1804); BOA, TS.MA.d. 2450/7. (3 Kasım 1804).

¹² BOA, TS.MA.e. 484/7. (20 Mart 1806). Hekimbaşı Behçet Ağa, valide sultanın vefatından üç ay önce ateşinin artmasından dolayı muayene etmiş. Hekim, valide sultanın vücut direnci düştüğü için ateşinin sık sık arttığından hareketle, kendisine gizli asıtma teşhisi koymuş ve kuvvet verici ilaçlar önermiştir.

1993: 465-467; Peirce, 2000: 181)¹³ ve tayinatları (Akyıldız, 2017: 317-325) da Matbah-ı Amire (Bilgin, 2000; Bilgin, 2003: 115-119) tarafından karşılanmıştır. Ancak valide sultan maiyetindekilere, statüleriyle doğru orantılı olacak şekilde, yüklü miktarda bahşiş ve hediye vermiştir. Örneğin “kışlık bahşişi” olarak Kasım 1798’de yaklaşık 8.445 kuruş, “yazlık” için ise Mayıs 1799’da 2.070 kuruş harcamıştır¹⁴. Bunlar dışında anılan çalışanlara farklı zamanlarda başka sebeplerle de yardım etmiştir. Örneğin valide sultan kalfalarının cariyeleri için muhtemelen entari için “parça bedeli” adı altında 3.820 kuruş değerinde yardım yapmıştır. Aynı şekilde Valide sultan taşra etbana, yıllık adı altında 7.040 kuruş, kurban bayramında da “kurban bahası” (Ünyay Açıkgöz, 2012: 130-131) olarak 935 kuruş vermiştir. Sonper kalfaya, 1.000 kuruş değerinde harem cariyeleri tarafından yapılan bilezik ve küpe hediye etmiştir. Valide sultan, Mekke’de Harem-i Şerif’in ve Medine’de Ravza-i Mutahhara’nın süpürülmesi için vekalet verdiği feraşet-i şerife (Yazıcı ve İpşirli, 1995: 409) görevlisine 1.000 kuruş, görevlinin oğlu için de 488,5 kuruş değerinde elbise, çamaşır, sof ferace ve harçlık göndermiştir.

Valide sultan gerek mevcut çalışanlar gerekse de Saray’dan ayrılmış olanlar için hiçbir karşılık beklemeden maddi ve manevi yardımlarda (Akyıldız, 2017: 177) da bulunmuştur. Bu görevlilere karşılıksız olarak gelirinin % 1,46’sı olan 43.078 kuruş maddi yardımda bulunmuştur. Örneğin birinci kahvecibaşı olan İbrahim Efendi’ye 4.000 kuruş, ikinci kahvecibaşı Ömer Ağa’ya 5.000 kuruş, cariyelerinden, muhtemelen “çıkma” (İpşirli Argıt, 2011) ile ayrılmış olan, Hatice Kadın’a 1.000 kuruş ve Tophane’de evi yanan Sebahat Kadın’a 3.000 kuruş “hane/ev bahası” adı altında yardımda bulunmuştur. Valide sultan, maiyetindeki çalışanlar ve onların çocukları adına “sehmler bahası” adı altında, muhtemelen esham hissesi (Genç, 1995: 376-380) olarak yatırım yapmıştır. Valide sultan çalışanlarının adına da gelirinin % 0,66’sı olan 19.620 kuruş değerinde hayır işleri yapmıştır. Bu çerçevede hazinedar usta vefat ettikten sonra cenazesi için 591,5 kuruş vermiş, 350 kuruşa bir mezar taşı yaptırmıştır. Kilerci ustanın ruhu için de 5.000 kuruşa çeşme inşa ettirmiştir. Yine bu doğrultuda Hazinedar Naille Usta adına Hasköy’deki Ekmekçi Camii’nin masraflarına 6.500 kuruş, Hazinedar Hatice Usta’nın ruhu için de Tophane’de yanan Defterdar Camii’nin bina ve diğer masraflarına 10.678,5 kuruş harcamıştır.

Valide sultan borçlulara ve zorda kalmış kişilere gelirinin % 0,61’i olan 18.185 kuruş yardımda bulunmuştur. Örneğin valide sultan, sarraf olduğu anlaşılan, Düzoğlu’na (Akyıldız, 2017: 142-143)¹⁵ evi yandığı için 1.500 kuruş vermiştir. Muhtemelen sarayda görevli olup sonradan vefat eden Meleş? Efendi’nin oğluna 1.000 kuruş yardım etmiştir. Hapishaneden çıkan borçlu kişilere verilmek üzere 2.500 kuruş ayırmıştır. Hatta borcu yüzünden Nakip Efendi konağında gözlem altında tutulan kişilerin 4.000 kuruş değerindeki borçlarını ödeyerek onların serbest kalmasını sağlamıştır. Valide sultan yakın çevresine borç mahiyetinde gelirinin % 0,84’üne karşılık gelen 25.000 kuruş vermiştir. Örneğin Esmâ Sultan’a 10.000 kuruş, Hatice Sultan’a da 15.000 kuruş vermiştir. Ancak verdiği bu paraların kendisine ödendiğine dair bir kayda tesadüf edilmemiştir. Ayrıca söz konusu dönem içinde valide sultanın herhangi birinden borç aldığına dair kayda da rastlanmamıştır.

Valide sultan bazı vakıflar için gelirinin % 1,99’una tekabül eden 58.801 kuruş harcamada bulunmuştur. Bu kapsamda öncelikle kurduğu vakfın gelir getirici mülklerinin tamirini yaptırmıştır. Örneğin Mihrişah Valide Sultan Vakfı’nın kiraya verdiği İshak Paşa’daki değirmen ile Osmaniye’deki ekmek fırınının tamiri için 450 kuruş, Nakkaş Paşa Hamamı’nın su yolu için 195 kuruş İshak Paşa’da yanan değirmen arsasının temizliği için de 131 kuruş ödemiştir. İlaveten yakın çevresi ve başka vakıf eserlerinin onarılması için de para sarf etmiştir. Örneğin Sultan III. Mustafa’nın annesinin (kayın validesi) türbesine 2.880 kuruş, çocukken vefat eden kızları Hibetullah ve Fatma Sultan’ın (Sakaoğlu, 2015: 461) ruhları için Himmetzade Tekyesi ve Camii’ne 16.800 kuruş, Yolgeçen Camii’ne 5.650 kuruş, Merkez Efendi Türbesi ve Camii’ne 6.851,5 kuruş, Eyüp Camii’ne 3.630 kuruş, Hasköy’deki Kabasakal Çeşmesi’ne 1.077 kuruş, Mirahur Camii’ne 1.000, Selimiye Camii’ne 5.670 ve Galata Mevlevihanesi’ne de 10.932,5 kuruş bağışta bulunmuştur. Valide sultan önemli vakıf kurumlarının süslenmesi için de bağışta bulunmuştur. Bu kapsamda Eyüp Camii’ne 549 kuruş, Selimiye Camii’ne 975 kuruş, Kavak Sarayı Kışlaları’na 370 kuruş, Şah Sultan Validesi Türbesi’ne 760 kuruş, Kaptan Paşa yalısına da 880 kuruş değerinde, tepebaşı (takkebaşı), eskaki?, diba, hatayi ve atlas kumaşlarından oluşan askılıklar yaptırmıştır.

¹³ XVIII. yüzyılda Harem’de alt kademede hizmet gören kadınlardan; saray ustası, câmeşûy usta ve kilerci usta günde 100’er akçe, baş kâtime ve büyük dilsiz berber usta 80’er akçe, ikinci hazinedar, çasnigir usta, kahveci usta, ibrikdar usta 50’şer akçe alıyorlardı.

¹⁴ BOA, HAT. 1653/100. (22 Nisan 1803). Mihrişah Valide Sultan, cariyelere alınacak bayramlık şallara ve yazlık-kışlık akçelere dair kethüdasına mektup yazmıştır.

¹⁵ Akyıldız’a göre Pertevniyal Valide Sultan’ın sarrafı Düzoğlu Karabet Bey idi. Mihrişah Valide Sultan’ın da sarrafiye işlerini gören Düzoğlu da muhtemelen aynı kişi ya da Karabet’in atası olmalıdır. Zira çalışma döneminde Şevval 1214 tarihli bir kayıta Düzoğlu’na mücevher hançer ve sonradan eklenen elmas için 30.339,5 kuruş inam verildiği aktarılmaktadır.

Valide sultan Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda devlete de gelirinin % 8,53'ü olan 252.500 kuruş yardım etmiştir. Fransa'nın Mısır ve Suriye'ye 1798-1801 yılları arasında doğu ticaret yolları üzerinde üstünlük elde etme amacıyla düzenlediği Akka Savaşı sırasında 1799'da Osmanlı ordusu için 100.000 kuruş harcamıştır. Ayrıca Akka Seferi'nden gelen (Önal, 2015: 411-413) paralıları için levent çiftliği ocak ağasına 2.500 kuruş ihşanda bulunmuştur. Valide sultan 1801'de Tersane-i Amire masrafı için Hazine-i Cedid'e 150.000 kuruş yardım göndermiştir. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi vefatından sonra geriye kalan gelirinin % 20,19'u olan 597.551 kuruşun Darphane'ye teslim edildiği düşünülürse bu meblağı da devlete yardım olarak saymak mümkündür.

Valide sultan nereye sarfedildiği genelde belirtilmese de gelirinin % 22,51'ine tekabül eden 666.106 kuruş nakit para harcamıştır. Bu paraların çıkışı hükm-i şerifle olmuştur¹⁶. Farklı cins ve vasıftaki bu paraların muhtemelen valide sultanın yaptırdığı hayır eserleri ve günlük yaşamında ihtiyaç oldukça harcaması için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin valide sultana; Safer 1213'te 2.000 kuruş değerinde üç kese altın ve bir kese beşlik, 2.600 kuruş değerinde dört kese ak akçe, bir kese altın ve 100 kuruşluk çılpara, 2.500 kuruş değerinde beş kese akçe olmak üzere toplam 7.100 kuruş gönderilmiştir. Belirtilen çeşitliliğe benzer şekilde Rebiyülevvel 1213'te 13.930 kuruş, Rebiyülahir 1213'te 6.250 kuruş, Cemaziyelevvel 1213'te 7.000 kuruş, Cemaziyelahir 1213'te 11.056 kuruş, Recep 1213'te 9.500 kuruş, Şaban 1213'te 2.500 kuruş, Ramazan 1213'te 6.700 kuruş, Şevval 1213'te 9.000 kuruş, Zilkade 1213'te 4.500 kuruş, Zilhicce 1213'te 6.900 kuruş ve Muharrem 1214'te 7.500 kuruş tahsis edilmiştir. Buradan da ak akçe, çil para, beşlik, onluk, rubiye, nısfıye gibi küçük meblağlı, dağıtılması daha kolay, paraların ya da bunlardan oluşan çıkıların günlük yaşamında karşılıksız olarak etrafındaki görevli ya da reayadan kişilere, türü belirtilmeden ya da sadece altın diye belirtilen paraların da vakıf eseri gibi daha çok meblağ gerektiren yerlere harcandığı iddia edilebilir. Nitekim Cemaziyelahir 1218'de göç-i hümayunla Üsküdar'a gelmiş, kendisinin yanında bulunan harem cariyelerine verilmek üzere 1.500 kuruş değerinde ak akçe ve 100 kuruş da beşlik dağıtılmasını emretmiştir. 1218 Ramazan bayramında kullara ve diğer kişilere dağıtılması için 5.415 kuruş değerinde çıkılar hazırlatmıştır. Yine Safer 1220'de Selimiye Camii'ne geldiğinde cariyeleri eliyle valide sultana 2.000 kuruş ak akçe, 200 kuruş beşlik, 200 kuruş onluk olmak üzere 2.400 kuruş gönderilmiştir. Bütün bu örneklerin yukarıda ileri sürülen savı destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

5. Valide Sultanın Hediyeleşmede Harcadığı Paralar

Osmanlı Devleti'nde hediyeleşme, tarihsel süreç içerisinde Türk devlet geleneği ve ortak kültür coğrafyasındaki uygulamalar çerçevesinde meydana gelen ve sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik, politik amaç ve işlevleri bulunan siyasal kültürün vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Osmanlı padişahlarına sunulan hediye türlerini içinde bulunulan kültürel coğrafya, politik gelişmeler, hediye veriliş nedeni ve hediye sunanın statüsü gibi faktörler belirlemiştir (Ünyay Açıkgöz, 2012: 291). Valide sultanın da verdiği ya da aldığı hediyeleri (Akyıldız, 2017: 229-238) bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Örneğin valide sultan padişaha gelirinin % 4,02'sine karşılık gelen 118.798 kuruş değerinde hediyeler sunmuştur. Bunların başında 91.660 kuruş değerinde bayramlarda sunduğu değerli at takımları (Ünyay Açıkgöz, 2012: 131-132) gelmektedir. Örneğin 1219'un Ramazan Bayramı'nda 9.286 kuruş, Kurban Bayramı'nda da 9.215 kuruş değerinde birer donanmış at takımı ve bunu hasahırda saklayan Muallim Said Bey'e ise Ramazan'da 340 kuruş, Kurban'da da 360 kuruş vermiştir. Bu çerçevede 1219'un Kurban bayramında Mihrişah Valide Sultan, Darüssaade Ağası Bilal Ağa, Silahtar-ı Şehriyari Süleyman Bey, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya, sadrazam kethüdası İbrahim Bey ile birlikte padişaha "bir kat sim raht ve bisat-ı esb" sunmuşlardır¹⁷. Yine Ramazan'da

¹⁶ BOA, HAT. 1653/16. (31 Mart 1805). Mihrişah Valide Sultan, tarafına on arşınlık bir malzeme ile üç kese altın göndermesi hususunda kethüdasına mektup yazmıştır.

¹⁷ BOA, D.BŞM.d. 7215. (14 Mart 1805) s. 6'daki kayda göre valide sultanın hediye ettiği bu at takımının özellikleri aşağıdaki gibidir. Sim-i mutalla (yaldızlanmış gümüş); süd-i mai kadife üzere meşin bir paftası (başlı çivi, kabara) dolaştırma şerit arası bir gül ve bir paftası yine dolaştırma şerit arası karanfil resm, iki tarafı ikişer pençeli raht-ı esb (donanmış at takımı) başlığında meşin 38 pafta dörde bölünmüş pafta resm, dize? enseye bağlı meşin 16 lale bölünme yerlerinde sekiz lale pençe kollarında 14 lale iki kat sim-i mutalla sade lüleli sarı som püsküllü büyük alındırık pençesi pafta resm, bir kat boğaz altı zincirinde 16 lale yedi laleli sade bir top sine-bendinde (göğüs kısmına gelen kayış) 21 pafta bir göbek iki mihrab ile birlikte dara-ı serraciye? (eyer ve benzeri at takımı yapan ve satan kimse) bir kıta 2.250 kuruş. Rişme-i (yular) sim-i mutalla; süd-i mai kadife üzere meşin dolaştırma şerit ortası cilalı büyük bir gül resm, bir kat pafta resm, bukağı zincir ile birlikte meşin ve gaytan bir kıta 205 kuruş. Rikab-ı esb-i Mısri sim-i mutalla; süd-i mai kadife üzere iki tarafı ikişer karanfil ve ikişer gül resm, bir kat pafta resm maa dival? bir çift 1.150 kuruş. Gaddare-i sim-i mutalla kabza; süd-i mai kadife üzere meşin süd-i mai kadife kılafı bir kıta. Zeyn-i sim-i mutalla art ve ön; süd-i mai kadife üzere meşin süd-i mai kadife keşide bir kıta. Zinpuş-ı mai çuka üzere yekpare zer-i düzkari? pullu dolaştırma şerit araları elvan kadife

Padişahın ayağı altına döşenmesi ve bayramlık vergi için 2.345 kuruş değerinde diba, âlâ diba ve hatayı hediye etmiştir. Kurban'da padişaha hediye olarak her yıl, iki adet Mısri ve üç adet Mihaliç koçu sunmuş, bunlar için 1.300-1.730 kuruş arasında bir ödeme yapmıştır. İlaveten 17.133 kuruş değerinde elmas ve altından yapılmış bıçak vermiştir.

Valide sultan hanedan mensuplarına da gelirinin % 4,23'ü olan 125.216 kuruş değerinde bazı hediyeler vermiştir. Örneğin 1213'te Ramazan Bayramından önce dört kadın efendiye (Pakalın, 1993b: 126-127; Uluçay, 1980: 116-118) ve dört sultan efendiye (Pakalın, 1993c: 276; Uluçay, 1980: 101-105) sunulmak üzere "bayram bohçası" hazırlatmıştır. Bu bohçalara 7.172,5 kuruş değerinde elbise, altın ve süs eşyası konulmuştur. Hatta valide sultan, Sultan I. Abdülhamit'in kızı Hibetullah Sultan'ın (Sakaoğlu, 2015: 466) düğün eşyalarını (Akyıldız, 2017: 248-253; Önal, 2015: 443-445) almış bunun için de 69.213,5 kuruş sarf etmiştir.

Valide sultan devlet adamlarından hediye almış, karşılığında da onlara ihanda bulunmuştur. Bunun için de gelirinin % 1,27'sine karşılık gelen 37.512 kuruş harcamıştır. Örneğin sadrazam İstanbul'a geldiğinde valide sultana cariyeye hediye etmiştir. Buna karşılık sadrazama harem cariyeleri tarafından hazırlanmış olan "çamaşır bahası" adı altında yaklaşık 1.000 kuruş, cariyeyi valide sultana takdim eden sadrazamın adamına da 1.000 kuruş verilmiştir. Yine Bağdat valisinden bohça gelmiş, valiye "mükemmel çamaşır" adı altında 1.496 kuruş, valinin adamına da 1.150 kuruş hediye edilmiştir. Bu kapsamda Şam valisinden bohça getirene 200 kuruş, Halep valisinden gelen için 150 kuruş, Mekke şerifinden gelene de 150 kuruş, Çıldır valisinin getirdiği cariyeyi verene 500 kuruş ihanda bulunmuştur. Bununla birlikte valide sultan, Nacara? elçisine 3.000 kuruş, elçinin hediye getiren kethüdasına da 650 kuruş ihanda bulunmuştur.

6. Sonuç

Mihrişah Valide Sultan, gündelik yaşamında bir sebeple fakirlere ettiği yardımlar ile nereye harcadığı genelde belirtilmeyen ancak kurduğu vakıf ve çevresindekilere sarf ettiği anlaşılan paralar ile birlikte, gelirinin hemen hemen % 70'ini yardım için harcamıştır. Bu çerçevede başta genel anlamda devletinin özelde de "aslanının" zor zamanlarında yanlarında olmuş, onların seferde ve hazarda müşküllerini gidermiştir. Bu gayreti çalışanları için de göstermiş onların da maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Böylece maiyetindekilerin Osmanlı Hanedanı'nın vakar ve ciddiyetine yakışan bir hayat standartında yaşamalarını sağlamıştır. Yakalanan bu seviyeyi düşürmemek için de elinden geleni yapmıştır. Bu yüzden israf olup olmadığı tartışma konusu olan yüksek meblağlı paralar sarfetmiştir. Bu alıcınaplığı borcu yüzünden tutuklu olan tanımadığı kişiler için de göstermiş onları özgürlüğüne kavuşturmuştur. Hatta Galata Mevlevihanesi'nin bina masraflarını karşılamasında olduğu gibi, kendisi için manevi önemi olduğu anlaşılan, başka vakıflara da yardım etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bütün bu gelişmeler onun "nazik ve hayırsever" kişi olduğunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Valide sultan zekat, hac, oruç, namaz ve kurban gibi dinî yükümlülüklerini her hâl ve şartta aksatmamaya çalışmıştır. İlaveten dinî ve örfî önemi olan gün ve geceleri ihya etmek için itina göstermiştir. Bu çerçevede başta Ramazan ve Kurban bayramı, kandiller ve aşure günü olmak üzere Nevruz gününü, oğlunun doğum ve tahta oturma gününü fakirlere yardım etmek için hep vesile kılmıştır. Özellikle göç-i hümayunla gittiği sarayların çevresindeki kadın ve çocuklar ile Mekke ve Medine'deki fakirleri gözetmiştir. Muhtemelen Mevlevî tarikatının bir üyesi olduğundan İstanbul'daki Mevlevihanelerin hepsine özel önem vermiştir. Bunları iki açıdan ele almakta fayda vardır. İlki valide sultan yapılan gündelik etkinliklerin kendisine doğrudan önem vermiştir. Örneğin dinî açıdan kendi kurduğu vakıf kanalıyla surre alayıyla Haremeyn'de yaşayan fakirlere gerekli yardım gitse de tekrar kendi gelirinden oradakilere her yıl düzenli olarak yardım etmiştir. Yine örfî olarak oğlunun doğumu ve tahta çıktığı günü anması da valide sultanın oğlunu ne kadar sevdiği ve aralarındaki güçlü bağı işaret etmektedir. İkincisi de valide sultan dinî ve örfî sembolik önemi olan bu faaliyetlerde fakirlere para harcayarak bu aktiviteleri somut hale getirmiş bunların herkes tarafından görünmesini sağlamıştır. Bu çerçevede göç-i hümayun kapsamında gittiği yerlerin dışında Selimiye Camii gibi bütün Müslümanların olduğu yerde görünmesi de buna işaret etmektedir. Bilindiği gibi İslâm'da ibadetlerin genelde gizli ve yapılması hatta "sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi" anlayışı hâkimdir. Ancak valide sultan gerek dinî gerekse örfî bu faaliyetleri hep görünür kılma gayreti içinde olmuştur. Ancak bu çabayı gösteriş olarak değerlendirmemek gerekir. Zira o "müminlerin annesi" sıfatıyla bütün Müslümanlara örnek bir şahsiyettir. Müslümanlar da valide sultanın kendileri gibi "dindar" bir kişiliğe sahip olduğunu hep görmek istemişlerdir. Dolayısıyla valide sultanın bu çabasını gösterişten öte Osmanlı Hanedanı'nı ayakta tutan halk desteğini sağlamaya yönelik bir girişim olarak okumak mümkündür.

resm güller vesair şükufe (çiçek motifli) pullu civa? nakkaşi resm sarı som şerit iki sıra su? arası da aynı şekilde ... sarı som şerit sim-i mutalla sade lüleli sarı som püskül ma-i atlas astarlı kıta.

Valide sultan başta kendi giyim kuşamı ve süsü olmak üzere bulunduğu mekânın tefrişatı için önemli miktarda parayı yıl boyunca bağdaşık şekilde harcamıştır. Dönemin modasını takip ettiği izlenimini verecek şekilde bazı yeni çıkan eşyaları almaya çalışmıştır. Kendisinin ihtiyacından fazla edindiği özellikle giysi ve süs eşyalarını yanında ve çevresindeki, görevi olan cariyeler dâhil, kadınlara hediye olarak verdiği iddia edilebilir. Bu şekilde davranmasının birkaç nedeni olabilir. İlk olarak Saray’a zeka, güzellik gibi birçok konuda seçilerek kabul edilen kadınların Osmanlı Hanedanı’nın varlığını sürdürecektir potansiyel padişahı doğuracak olmalarından dolayı onları buna yaraşır şekilde giydirmeye çalışması olabilir. İkincisi çevresindeki kadınların “aslanına” daha güzel görünmesini istiyor olabilir. Sonuncusu, belki de daha kuvvetli bir ihtimal, bu tür hediyelerle onları kendi yanına çekmeye çalışıyor olabilir. Ancak bu davranışı her ne nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın kendisinin ve çevresindeki kadınların oldukça “zarif” olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca para karşılığında yaptırılan bu işlerin, marangozluk dâhil, birçoğunun cariyeler tarafından yapıldığı ve cariyelerin bunlardan para kazandığı da anlaşılmaktadır.

Valide sultanın özellikle Çırağan Yalısı olarak bilinen sahilsaray için harcadığı paranın meblağı, mekânın birkaç yıl önceden büyük bir tamir görmesi ve yeni tamir görevinin de şehreminine verilmesi burada küçük bir tamirattan öte köklü bir düzenleme yapıldığı izlenimi vermektedir. Bu da yapılan değişikliklerin mevcut bilinen yapı biçimlerinin ötesinde farklı bir tarzı olabileceği görüşünü akla getirmektedir.

Valide sultanın gerek Göç-i Hümayun gerekse geçici süreyle kalacağı yerlerde bütün tedbirler alınmış teknik ve güvenlik ekipleri hazır bulundurulmuştur. Kendisini gören veya bir şekilde hizmetinde bulunan kişilere önemli miktarda bahşişler dağıtmıştır.

Valide sultan devlet içinde bulunduğu konuma ve teşrifat kurallarına uygun şekilde hediyeleşmiştir. Bu kapsamda devlet adamları ve elçiler padişaha sundukları gibi valide sultana da hediyeler vermiştir. Valide sultan da Osmanlı Devleti’nin şanına yaraşır biçimde hediyeleri hiçbir zaman karşılıksız bırakmamıştır. Bu çalışma kapsamında devlet adamlarının ve elçilerin valide sultana takdim ettiği hediyeler genelde belirtilmese de valide sultanın, padişahın sonra, bu verilenlere karşılık olarak daha değerli hediyelerle mukabele ettiğini iddia etmek mümkündür.

Kaynaklar

- Akarçeşme, İ. (2019). Mihrişah Valide Sultan ve Vakfı. (Haz. Fahmeddin Başar). *Vakıf Kuran Kadınlar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 159-182.
- Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akyıldız, A. (2010). Şehremini, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. Ankara: 459-461.
- Akyıldız, A. (2012). Valide Sultan, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. Ankara: 494-499.
- Akyıldız, A. (2017). *Haremın Padişahı Valide Sultan Haremde Hayat ve Teşkilât*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Altındağ, Ü. (2010). Dârüssaâde, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: 1-3.
- Beydilli, K. (2009). Selim III, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. Ankara: 420-425.
- Bilgin, A. (2000). *Osmanlı Sarayının İâşesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bilgin, A. (2003). Matbah-ı Âmire. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: 115-119.
- Bilgin, B. (2013). Yıldız Sarayı. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. Ankara: 541-544.
- Bozkurt, F. (2015). İstanbul Evlerinin İçi. (Ed. Coşkun Yılmaz). *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. C.8. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları. 382-389.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). Surre. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. Ankara: 567-569.
- Cenkmen, E. (1948). *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Mali Tarih)*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çavdar, D. (2015). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mefruşat-ı Hümayun İdaresi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Dağlı, B. (2007). *Kelime Kazanımı Üzerinde Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Deny, J. (1986). Vâlide Sultan. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: 178-187.
- Genç, M. (1995). Esham. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: 376-380.
- Hançer, T. H. (2017). *Mihrişah Valide Sultan Vakfı’nın Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle İncelenmesi (1797-1837)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- İpşirli, M. (2011). Tebdil Gezmek: Osmanlılar’da. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. Ankara: 213-214.
- İpşirli Argıt, B. (2011). 18. Yüzyılda Harem-i Hümayun’dan Çırağ Edilen Cariyeler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. S. 25. 1-34.

- İpşirli Arit, B. (2015). Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam. (Ed. Coşkun Yılmaz.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. C.4. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları. 230-263.
- Kala, E. S., Akarçeşme, İ. (2019). *Mihrişah Valide Sultan Vakfı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kalfazade, S. (1993). Çırağan Sahilsarayı. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: 304-306.
- Kocaaslan, M. (2019). Sarayda Terbiye Olmayan Hiçbir Yerde Terbiye Öğrenemez: 17. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Cariye Eğitimi. *Turkish Studies-Social Sciences*. C. 14. S.4. 1615-1636.
- Orhonlu, C., Göyünç, N. (1997). Has. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: 268-270.
- Önal, A. (2015). Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri. (Ed. Coşkun Yılmaz.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. C.3. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları. 404-449.
- Pakalın, M. Z. (1993a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993c). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlak, S. (2005). Mihrişah Vâlîde Sultan Külliyesi. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: 42-44.
- Peirce, L. P. (2000). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. (Çev. Ayşe Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1993). Ceyb-i Hümayun. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: 465-467.
- Sakaoğlu, Necdet. (2015). *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*. İstanbul: Alfa Tarih.
- Sarı, Nil. (1993). Osmanlılar'da Cerrahlık Mesleği. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: 423-424.
- Serin, S. (2021). Osmanlı Sarayında Başlalalık ve Başlala Kulesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C. 9. S. 27. 461-488.
- Sofyalı Ali Çavuş. (1992). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin Hukukî ve Mâlî Müeyyide ve Mükellefiyetleri*. (Haz. Midhat Sertoğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, E. (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Tanman, M. B. (1996). Galata Mevlevihânesi. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: 317-321.
- Tanman, M. B. (2001). Kasr-ı Hümayun. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: 573-575.
- Tanrıkörür, Ş. B. (2004). Mevleviyye. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: 468-475.
- Tarım Ertuğ, Z. (2012). Topkapı Sarayı. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. Ankara: 256-261.
- Toprak, S. V. (2011). *Nuri Tarihi (Metin- İnceleme)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Uğurlu, A. H. (2016). Siyâsî Bir Projenin İzinde Bânilik: Mihrişah Vâlîde Sultan'ın İmar Faaliyetlerini Yeniden Okumak. *Belleten*. C. 40. S. 287. 87-101.
- Uluçay, M. Ç. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünyay Açıkgöz, F. (2012). *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yaşaroğlu, M. K. (2012). Üç Aylar. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. Ankara: 276.
- Yazıcı, T., İpşirli, M. (1995). Ferraş. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: 408-409.

Arşiv Kaynakları

- BOA, AE.SSLM.III. 417/23931.
BOA, D.BŞM.d. 7005.
BOA, D.BŞM.d. 7215.
BOA, D.HSK.d. 25838.
BOA, D.HSK.d. 25840.
BOA, D.HSK.d. 25849.
BOA, C.SM. 88/4408.

BOA, C.SM. 106/5337.
BOA, HAT. 1653/100.
BOA, TS.MA.d. 2450/7.
BOA, TS.MA.d. 2450/210.
BOA, TS.MA.d. 5483.
BOA, TS.MA.d. 6202.
BOA, TS.MA.e. 484/7.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
